

ΠΡΟΤΥΠΑ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ (Δεκέμβριος 2005)

Συγγραφέας: ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΛΑΤΙΑΣ

I. Εισαγωγή

Το διεθνές σύστημα συγκροτεί ένα περίπλοκο περιβάλλον αντιπαράθεσης και σύνθεσης συμφερόντων. Η διαμεσολάβηση και ο συγκερασμός αυτών των συμφερόντων πραγματοποιούνται στη βάση της διπλωματίας που αναπτύσσουν οι διεθνείς δρώντες σε αναζήτηση συγκεκριμένων λύσεων για την παραγωγή πολιτικής και δικαίου.

Αναγνωρίζοντας τις ιδιαίτερα ανησυχητικές περιβαλλοντικές τάσεις, προκλήσεις και απειλές, τις τελευταίες δεκαετίες, η «κλασσική» διπλωματία επεκτάθηκε προοδευτικά πέραν των παραδοσιακών πεδίων και μορφών^[1]. Οι περιβαλλοντικές κρίσεις, που προέκυψαν ως αποτέλεσμα της σωρευτικής ή ατυχηματικής ρύπανσης, κατέδειξαν, με τραγικό τρόπο, το ενιαίο του περιβαλλοντικού χώρου και την αλληλεξάρτηση των οικοσυστημάτων, όπως επίσης και την αναγκαιότητα ανάληψης πρωτοβουλιών για την πρόληψη ή την αντιμετώπιση των προβλημάτων σε διεθνές ή περιφερειακό επίπεδο.

II. Περιβαλλοντική διπλωματία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Παράλληλα, με την εξέλιξη του πρωτογενούς δικαίου και με μια ιδιαίτερα εκτεταμένη νομοπαραγωγή, που οδήγησαν σ' ένα πυκνό δικαιοϊκό πλέγμα αναφορικά με την προστασία και τη διαχείριση του περιβάλλοντος στο εσωτερικό της Κοινότητας, αναπτύχθηκε, ήδη από τη δεκαετία του εβδομήντα, μια σημαντική διεθνής

δραστηριότητα, η οποία τελεσφόρησε μέχρι σήμερα σε ένα πλήθος διεθνών ρυθμίσεων στο πεδίο του περιβάλλοντος.

Η Κοινότητα είναι συμβαλλόμενο μέρος σε περισσότερες από 30 διεθνείς συμβάσεις και συμφωνίες επί θεμάτων περιβάλλοντος, σε ένα ευρύτατο φάσμα θεμάτων, ενώ συμμετέχει ουσιαστικά σε διαπραγματεύσεις για την εφαρμογή ή την περαιτέρω επέκταση ή εξειδίκευσή τους, αλλά και για τη σύναψη νέων.

Η διαμόρφωση διεθνών περιβαλλοντικών καθεστώτων συνιστά αποτέλεσμα μιας ενεργής περιβαλλοντικής διπλωματίας, μέσω της οποίας η Κοινότητα, ανταποκρινόμενη στη διασυνοριακή φύση των περιβαλλοντικών ζητημάτων, διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο ή ακολούθησε, αρχικά διστακτικά, προχώρησε όμως δυναμικά στη συνέχεια, σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο για την επίτευξη συγκεκριμένων ρυθμίσεων και την προώθηση περιβαλλοντικών προτύπων.

Βασική πλατφόρμα αυτής της διπλωματίας αποτελεί η συμμετοχή της Κοινότητας στις δραστηριότητες και διαπραγματεύσεις σε περιφερειακά φόρα και στο πλαίσιο διεθνών οργανισμών ή προγραμμάτων, ιδίως υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών. Οι εξωτερικές σχέσεις της Κοινότητας και ιδιαίτερα η αναπτυξιακή συνεργασία ή πρωτοβουλίες, όπως η «πράσινη διπλωματία»[\[2\]](#), προσφέρουν επίσης ένα κατάλληλο όχημα προς αυτή την κατεύθυνση. Κατά τον τρόπο αυτό, πέραν των διμερών συνεργασιών με τρίτες χώρες, διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην προώθηση πολυμερών συμφωνιών για το περιβάλλον, όπως για παράδειγμα σε σχέση με τις κλιματικές αλλαγές[\[3\]](#) ή τη διαμόρφωση του συστήματος για την περιβαλλοντική προστασία στη Μεσόγειο[\[4\]](#).

Για την αξιολόγηση της συνεισφοράς της Κοινότητας οφείλει, επίσης, να ληφθεί υπόψη, ότι οι θεσμικές λύσεις που εξευρέθηκαν δεν αποτελούν απλά και μόνο στατικές ρυθμίσεις, αλλά συχνά παρήγαγαν διαδικασίες με θεσμική υπόσταση, οργανωτική δομή και διάρκεια, ικανές για αναπροσαρμογή στόχων και μέσων, συμβάλλοντας στην πύκνωση του συστήματος για την προστασία και τη διαχείριση του περιβάλλοντος σε περιφερειακό ή διεθνές επίπεδο.

III. Αειφόρος ανάπτυξη και περιβαλλοντικά πρότυπα στην Ε.Ε.

Η διεθνής εμπλοκή της Κοινότητας οριοθετείται θεσμικά στο πλαίσιο του άρθρου 130 Ρ της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, όπου μεταξύ των στόχων περιβαλλοντικής πολιτικής της και προκειμένου να αντιμετωπισθούν τα περιφερειακά ή οικουμενικά περιβαλλοντικά προβλήματα, προβλέπεται η προαγωγή μέτρων σε διεθνές επίπεδο, καθώς επίσης η συνεργασία της Κοινότητας με τρίτες χώρες και αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς[5].

Εξάλλου, στα πλαίσια του ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '90 κυρίαρχου παραδείγματος της αειφόρου ανάπτυξης, η Ευρωπαϊκή Ένωση επιδιώκει την εξαγωγή των υψηλών ευρωπαϊκών περιβαλλοντικών προτύπων και τη δημιουργία οργανωτικών σχημάτων για την επέκταση ενός καθεστώτος υψηλής προστασίας και προωθημένης περιβαλλοντικής διαχείρισης. Ο προσανατολισμός προς ένα σύστημα περιβαλλοντικής διακυβέρνησης προσιδιάζει στη νέα αντίληψη, που υπερβαίνει τη σημειακή αναφορά των επιμέρους ρυθμίσεων.

Το νέο παράδειγμα για την ευρωπαϊκή πολιτική περιβάλλοντος, που εισάγεται με το 5ο και το 6ο Πρόγραμμα Δράσης της Κοινότητας για το Περιβάλλον[6], στοιχειοθετείται στη βάση προτύπων που ανταποκρίνονται σε μια συνολική και σφαιρική θεώρηση του αναπτυξιακού φαινομένου και επιτάσσουν, πέρα από την προστασία του περιβάλλοντος στη βάση μιας «αμυντικής» λογικής του παρελθόντος για την αντιμετώπιση των αρνητικών συνεπειών της ανάπτυξης, μια ορθολογική και ολοκληρωμένη διαχείριση των περιβαλλοντικών πόρων, αλλά και τη μεταβολή των προτύπων παραγωγής και κατανάλωσης[7].

Παράλληλα, στη βάση της νέας αντίληψης για την εξυπηρέτηση των στόχων και περιεχομένων του παραδείγματος, αναπτύσσεται μια πολυεστιακή προσέγγιση, σε επίπεδο στρατηγικών και διαδικασιών, που διακλαδώνονται μεταξύ τους και συνδέονται με μια θετική σχέση αλληλεξάρτησης. Η προσέγγιση αυτή συνίσταται, μεταξύ άλλων, στην ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης στις τομεακές πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης[8], στη στρατηγική της Λισσαβώνας[9] και στη στρατηγική για την αειφόρο ανάπτυξη που υιοθετήθηκε στο Göteborg[10]. Τα

στοιχεία, που συνιστούν ταυτόχρονα εργαλειακά μέσα και ενδιάμεσους στόχους της πολιτικής, αναλύονται σε επιμέρους στόχους και μέσα, ενώ προσδιορίζουν οργανωτικά σχήματα και αρθρωμένες διαδικασίες.

Συνολικά, το σύστημα αποκτά μια δυναμική, η οποία, ανταποκρινόμενη στις παγκόσμιες και περιφερειακές προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Ένωση στο πεδίο του περιβάλλοντος, μετουσιώνεται σε αναζήτηση λύσεων στο αντίστοιχο επίπεδο, μέσω της κινητοποίησης των διαθέσιμων πόρων. Από την άλλη πλευρά, η πύκνωση του συστήματος, καθώς επίσης η φιλοσοφία και τα δομικά χαρακτηριστικά του παραδείγματος της αειφορίας δημιουργούν τις προϋποθέσεις για σύγκλιση των επιδιώξεων και την ανάπτυξη περαιτέρω συνεργασιών, για παράδειγμα μεταξύ των Ηνωμένων Εθνών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, χωρίς να προοιωνίζουν ωστόσο αναγκαία ένα υψηλού βαθμού ολοκλήρωσης σύστημα παγκόσμιας διακυβέρνησης.

IV. Η προώθηση περιβαλλοντικών προτύπων στον κόσμο: μηχανισμοί και εργαλειακά μέσα

Η έκβαση οποιασδήποτε προσπάθειας που καταβάλλεται για την προώθηση περιβαλλοντικών προτύπων στον κόσμο προϋποθέτει ουσιαστική πολιτική βούληση από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συγκεκριμένη δέσμευση και στόχευση, που θα συνοδευτούν από τη διάθεση των αναγκαίων πόρων. Συναρτάται με τη διεθνή ακτινοβολία και το αυξανόμενο ειδικό βάρος της στις διεθνείς σχέσεις, εξαρτάται όμως επίσης σαφώς από συγκυριακούς παράγοντες, που διαμορφώνουν ένα ευνοϊκό ή μη περιβάλλον.

Σε μεγάλο βαθμό, η προώθηση συγκεκριμένων προτύπων συνδέεται με την έκταση και την ένταση των περιβαλλοντικών κρίσεων που προηγούνται συνήθως της ανάληψης πρωτοβουλιών και δράσεων σε διεθνές επίπεδο. Η κρίση συνιστά μια ιδιότυπη κατάσταση, η οποία εμπεριέχει την ευκαιρία για διορθωτικές παρεμβάσεις που θα συμβάλλουν στην επίλυσή της, αλλά θα επιφέρουν ενδεχόμενα μεταβολές μονιμότερου χαρακτήρα. Παρά τις διαφορές στη φύση, το χαρακτήρα, τις προϋποθέσεις και άλλους παράγοντες που προσδιορίζουν την έκβασή τους, οι

μηχανισμοί που συνδέουν τις κρίσεις με την πρόοδο στη διαδικασία παραγωγής πολιτικής και δικαίου προσλαμβάνουν οιονεί νομοτελικό χαρακτήρα, δεδομένου ότι προκαλούνται ισχυρές πιέσεις για την εξεύρεση λύσεων. Έτσι μπορεί να θεωρηθεί ότι υφίσταται άμεση σχέση μεταξύ των περιβαλλοντικών κρίσεων και της κίνησης πολιτικών διεργασιών για τον περαιτέρω εξοπλισμό του συστήματος[11].

Σε κάθε περίπτωση υφίστανται συστημικά όρια των βελτιώσεων που μπορούν να προκύψουν ως αποτέλεσμα της περιβαλλοντικής διπλωματίας, τα οποία τίθενται από την ικανότητα του διεθνούς περιβάλλοντος για μεταβολή. Συνεπώς, η εξέλιξη και βελτίωση του συστήματος δεν μπορεί και δεν θα πρέπει να αναμένεται θεαματική. Πραγματοποιείται σε βάθος χρόνου, μέσα από μια διαδικασία «ενηλικίωσης» και «ωρίμανσης» με μικρά βήματα.

Δεδομένου ωστόσο του πιεστικού και επείγοντος χαρακτήρα των προβλημάτων, όπως επίσης της συνεχιζόμενης αλόγιστης χρήσης του φυσικού περιβάλλοντος και της επικινδυνότητας ορισμένων ανθρωπογενών δραστηριοτήτων, σε συνδυασμό με τους περιορισμούς ως προς τις δυνατότητες αποκατάστασης των δυσμενών περιβαλλοντικών επιπτώσεων ή το μη-αναστρέψιμο των οικολογικών καταστροφών, το ζητούμενο δεν είναι μόνο η ικανοποιητική διευθέτηση των περιβαλλοντικών ζητημάτων, αλλά και ο σύντομος χρόνος στον οποίο αυτή θα συντελεσθεί.

Ο μετασηματισμός του αναπτυξιακού μοντέλου, ο επαναπροσδιορισμός των σχέσεων και η αποσύνδεση της ανάπτυξης από την περιβαλλοντική υποβάθμιση και την αλόγιστη χρήση των φυσικών πόρων αφορά αναπτυγμένα και αναπτυσσόμενα κράτη, στη βάση κοινών αλλά διαφοροποιημένων ευθυνών.

Κεντρικό ρόλο πάντως, για την επίτευξη οποιωνδήποτε στόχων σε σχέση με το περιβάλλον, εμφανίζουν τα αναπτυξιακά πρότυπα που θα ακολουθήσει ο αναπτυσσόμενος κόσμος, δεδομένου ότι η αειφόρος ανάπτυξη επιτάσσει μια διαφορετική πορεία από εκείνη των σημερινών βιομηχανικών κρατών. Ο ανεπτυγμένος Βορράς – και ιδιαίτερα η Ευρωπαϊκή Ένωση – πέρα από τις ιστορικές ευθύνες και την ηθική υποχρέωση που φέρει για την υποστήριξη της αναπτυξιακής προσπάθειας του Νότου στη βάση του αξιακού της συστήματος, έχει επίσης συμφέρον να στηρίξει αειφόρες λύσεις. Οι λύσεις αυτές συνδέονται όμως άρρηκτα με τη διαμόρφωση των κατάλληλων συνθηκών στο διεθνές περιβάλλον, στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης αρχιτεκτονικής του διεθνούς συστήματος, αλλά κυρίως στον αναπτυσσόμενο Νότο, που θα επιτρέψουν την αξιοποίηση της αναπτυξιακής

συνεργασίας και την ευόδωση των προσπαθειών.

Η πολιτική για την αναπτυξιακή συνεργασία κινείται ήδη προς αυτή την κατεύθυνση. Η Διακήρυξη της Χιλιετίας[12], το αναπτυξιακό πρόγραμμα της Doha[13], τα αποτελέσματα της Διεθνούς Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για τη χρηματοδότηση της ανάπτυξης του Monterrey[14], η Διακήρυξη και το Πρόγραμμα Εφαρμογής της Παγκόσμιας Διάσκεψης για την Αειφόρο Ανάπτυξη στο Johannesburg[15] αποτελούν σταθμούς για την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης και εκκινούν συμπληρωματικές και συγκλίνουσες μεταξύ τους διαδικασίες.

Σε κάθε περίπτωση, υφίσταται μια στενή σχέση μεταξύ ανάπτυξης και περιβαλλοντικής προστασίας και διαχείρισης, όπως αντίστοιχα μεταξύ υπανάπτυξης και περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Από την άλλη πλευρά, και μολονότι επισημαίνεται η σαφής διάκριση μεταξύ των διαφόρων περιφερειών και χωρών του αναπτυσσόμενου Νότου, ως προς την έκταση, την ένταση, τη διάρκεια ή τη φύση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν, τονίζεται emphatically, ότι σημασία και προτεραιότητα των περιβαλλοντικών στόχων, ιεραρχούνται στην αντίληψη των αναπτυσσόμενων κοινωνιών γενικά με σημαντική απόκλιση έναντι των κοινωνιών του αναπτυγμένου Βορρά. Ακόμη δε περισσότερο, το «δικαίωμα στην ανάπτυξη» ταυτίζεται συχνά με το «δικαίωμα στη ρύπανση». Σε πολιτικές κατηγορίες, διαμόρφωση και υλοποίηση της πολιτικής για το περιβάλλον καλούνται να ενσωματώσουν την πραγματικότητα αυτή στο σχεδιασμό, ώστε οι παρεμβάσεις να αποκτήσουν ουσιαστικές προοπτικές για την επίτευξη των στόχων.

Σε επίπεδο εργαλειακής συγκρότησης, η εισαγωγή ήπιων δομικών στοιχείων και μηχανισμών εξασφαλίζει μια συστημική δυναμική και πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα, των οποίων η συμβολή αναμένεται σημαντικότερη για την αναστροφή των τάσεων και την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών ζητημάτων από ότι τα στοιχεία αυτά καθαυτά. Στο πλαίσιο αυτό για παράδειγμα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, υπογράφοντας Μνημόνιο Συνεργασίας με το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον[16], αναβάθμισε τη σχέση της με το UNEP και βελτίωσε ουσιαστικά τις δυνατότητες επίτευξης συνεργειών Ευρωπαϊκής Ένωσης και Προγράμματος. Εξάλλου, η Ένωση προωθεί τη σύσταση Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον, κατά το πρότυπο του Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον, προκειμένου η διεθνής κοινότητα να κινηθεί προς ένα περισσότερο δομημένο σύστημα

παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης[17]. Ο Οργανισμός αναμένεται να συμβάλλει στην ολοκληρωμένη και συνεκτική ανάπτυξη της περιβαλλοντικής διάστασης της αειφόρου ανάπτυξης και να αναπτύξει στενή συνεργασία με άλλους ειδικευμένους Οργανισμούς.

Επίσης, η πολυσχίδεια των παρεμβάσεων και η ποικιλομορφία των μέσων εντάσσονται στην ίδια λογική. Η νέα προσέγγιση, παράλληλα με την ενίσχυση της διεθνούς περιβαλλοντικής νομοθεσίας, που εξακολουθεί να αποτελεί βασικό όχημα πολιτικής, επιδιώκει το συνυπολογισμό των δυνάμεων και των μηχανισμών της αγοράς κατά το σχεδιασμό και την άσκηση πολιτικής. Στο σύστημα του Πρωτοκόλλου του Κυότο αναφέρονται χαρακτηριστικά το εμπόριο εκπομπής ρύπων και ο συμψηφισμός τους μέσω των «φυσικών ταμιευτήρων», του «Μηχανισμού Καθαρής Ανάπτυξης» (Clean Development Mechanism) και της «Από Κοινού Εφαρμογής» (Joint Implementation Mechanism)[18]. Τέλος, συμμετοχή και σύμπραξη ανάγονται στο νέο παράδειγμα σε ακρογωνιαίους λίθους του συστήματος. Ήδη στο Johannesburg διαφάνηκαν οι σημαντικές δυνατότητες της νέας προσέγγισης[19].

V. Τελικές παρατηρήσεις

Συνολικά, η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλει να εντείνει τις προσπάθειες της για την προώθηση αειφόρων προτύπων στον κόσμο και να αναζητήσει εταίρους, προκειμένου να αποκτήσει τα απαραίτητα ερείσματα για την επίτευξη των φιλόδοξων στόχων. Είναι βέβαια προφανές, ότι η περιβαλλοντική συνεργασία δεν μπορεί να ανταποκριθεί στον οικουμενικό χαρακτήρα των ζητημάτων, αν δεν αφορά για παράδειγμα τις ΗΠΑ, οι οποίες καλούνται επίσης να αναλάβουν δεσμεύσεις για την ατζέντα της αειφόρου ανάπτυξης. Και μολονότι οι ΗΠΑ εμφανίζονται απρόθυμες για προωθημένες δράσεις στο πεδίο αυτό, σημειώνεται ότι παγκοσμιοποίηση και αλληλεξάρτηση καθιστούν το κόστος της απομόνωσης στις διεθνείς σχέσεις, ακόμη και για μια υπερδύναμη, εξαιρετικά υψηλό, ώστε, χωρίς να υπονοείται μια μηχανιστική σχέση, προεικάζεται μια εντονότερη παρουσία τους στο διεθνή διάλογο για το περιβάλλον. Η Ένωση, αναγνωρίζοντας τη σημασία της εμπλοκής εταίρων εκτός της ευρωπαϊκής

περιφέρειας, έχει δεσμευτεί για την εμβάθυνση των συνεργασιών σε διμερές και πολυμερές επίπεδο[20].

Ουσιαστικές δυνατότητες για την πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης διανοίγονται στο πλαίσιο της ανάδειξης της κοινωνίας των πολιτών και των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της προστασίας και διαχείρισης του περιβάλλοντος, σε βασικούς παίκτες για τη διαμόρφωση των πολιτικών εκροών. Η μετάβαση στην ανοικτή κοινωνία μετάβαλε ριζικά τους όρους σχεδιασμού και τους κανόνες άσκησης της διπλωματίας και οδήγησε σε ένα περισσότερο σύνθετο περιβάλλον με νέες παραμέτρους. Η Ένωση καλείται λοιπόν να ανταποκριθεί στις νέες συνθήκες, να στηρίξει και να ενδυναμώσει την οργανωμένη κοινωνία των πολιτών, να εντείνει τη συνεργασία της με Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, να επενδύσει και να υποστηρίξει επικοινωνιακά τις επιλογές της. Παράλληλα, οφείλει να ενισχύσει το επιστημονικό υπόβαθρο των επιλογών αυτών, αυξάνοντας επίσης τη διαπραγματευτική ισχύ της πολιτικής της.

Με δεδομένη την ύπαρξη ενός πυκνού συμβατικού πλαισίου και σημαντικών κειμένων διακηρυκτικού χαρακτήρα, ιδιαίτερη σημασία προσλαμβάνει η εστίαση των προσπαθειών στην εφαρμογή των διεθνών και περιφερειακών συμβάσεων και την υλοποίηση των δεσμεύσεων που έχουν αναληφθεί. Στρατηγικές, διαδικασίες, μηχανισμοί και μέσα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως άλλωστε συνεργασίες και συμπράξεις με τρίτες χώρες, φορείς ή εταιρείες, πρέπει να κινηθούν δυναμικά προς αυτή την κατεύθυνση και να αναζητήσουν συγκροτημένες, συντονισμένες και καινοτόμες δράσεις.

[1] Βλ. *Benedick, R. E.*, *Diplomacy for the Environment*, στο: *Environmental Diplomacy, Conference Report*, American Institute for Contemporary German Studies, The John Hopkins University, Washington, D.C., 18 November 1998, σ. 5 επ.

[2] Βλ. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Θεσσαλονίκης 19 και 20 Ιουνίου 2003, Συμπεράσματα της Προεδρίας, Βρυξέλλες, 2003. Για την πράσινη διπλωματία βλ. επίσης στην ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης https://europa.eu.int/comm/external_relations/env/index.htm (31-10-2005).

[3] Βλ. *Χ. Πλατιά*, *Η αναζήτηση βιώσιμης λύσης για το κλίμα: Προς διαμόρφωση μιας παγκόσμιας κλιματικής πολιτικής*, στο έργο: *Γιοχάνεσμπουργκ 2002: Το περιβάλλον*

μετά τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη, επιμ. - παρουσίαση: Γρ. Ι. Τσάλτας, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2003, σ. 191-196.

[4] Βλ. *Soveroski M.*, The Role of the EU International Environmental Negotiations and the Case of the Mediterranean, στο έργο: Raftopoulos, E/McConnell, M. L. (Edts.), Contributions to International Environmental Negotiation in the Mediterranean Context, Ant. N Sakkoulas - Bruylant, Athens, Bruxelles, 2004, σ. 130 επ., καθώς επίσης στην ιστοσελίδα <https://www.unepmap.org/home.asp>.

[5] Πρβλ. άρθρο 174 παρ. 4 της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (παγιωμένη έκδοση), Επίσημη Εφημερίδα αριθ. C 325, 24.12.2002.

[6] Ψήφισμα του Συμβουλίου και των εκπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών μελών που συνήλθαν στο πλαίσιο του Συμβουλίου, της 1ης Φεβρουαρίου 1993, σχετικά με το κοινοτικό πρόγραμμα πολιτικής και δράσεως σε θέματα περιβάλλοντος και βιώσιμης ανάπτυξης, Επίσημη Εφημερίδα C 138, 17.05.1993, σ. 1. Απόφαση αριθ. 1600/2002/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Ιουλίου 2002, για τη θέσπιση του έκτου κοινοτικού προγράμματος δράσης για το περιβάλλον, Επίσημη Εφημερίδα L 242, 10.09.2002, σ. 1.

[7] Αναφορικά με την άρθρωση και την εξέλιξη της πολιτικής αυτής, καθώς και για τη σχέση της με την ευρωπαϊκή ενοποίηση βλ. αναλυτικότερα Χ. Πλατιά, Ευρωπαϊκή πολιτική περιβάλλοντος: Η ωρίμανση μιας πολιτικής και η αναζήτηση νέων παραδειγμάτων, στο έργο: Γρ. Ι. Τσάλτας - Κ. Κ. Κατσιμπάρδης (επιμ.), Αειφορία και Περιβάλλον. Η Ευρωπαϊκή και Εθνική Προοπτική, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2004, σ. 167-174.

[8] Βλ. Communication COM(1998) 333 from the Commission to the European Council of 27 May 1998 "Partnership for integration: A strategy for integrating the environment into EU policies", καθώς επίσης Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Cardiff 15 και 16 Ιουνίου 1998, Συμπεράσματα της Προεδρίας, Cardiff, 1998. Βλ. ακόμη Έγγραφο εργασίας COM(2004) 394 τελικό της Επιτροπής της 1ης Ιουνίου 2004 «Ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών μελημάτων σε άλλους τομείς πολιτικής - Απολογισμός της διαδικασίας του Cardiff».

[9] Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβώνας 23 και 24 Μαρτίου 2000, Συμπεράσματα της Προεδρίας, Λισσαβώνα, 2000, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών 22 και 23 Μαρτίου 2005, Συμπεράσματα της Προεδρίας, Βρυξέλλες, 2005 και Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών 16 και 17 Ιουνίου 2005, Συμπεράσματα της Προεδρίας, Βρυξέλλες, 2005.

[10] Βλ. Communication COM(2001) 264 from the Commission of 15 May 2001 "A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable

Development" (Commission's proposal to the Gothenburg European Council), καθώς επίσης Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Göteborg 15 και 16 Ιουνίου 2001, Συμπεράσματα της Προεδρίας, Göteborg, 2001. Βλ ακόμη Communication COM(2002) 82 final from the Commission of the 13 February 2002 "Towards a global partnership for sustainable development" και Communication COM(2005) 37 from the Commission of 9 February 2005 "The 2005 Review of the EU Sustainable Development Strategy: Initial Stocktaking and Future Orientations". Βλ., τέλος, τη Δήλωση σχετικά με τις Κατευθυντήριες Αρχές της Αειφόρου Ανάπτυξης στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών 16 και 17 Ιουνίου 2005, Συμπεράσματα της Προεδρίας, Βρυξέλλες, 2005 (Παράρτημα Ι).

[11] Βλ. επίσης Χ. Πλατιά, Περιβαλλοντικές κρίσεις και ασφάλεια στη θάλασσα. Πολιτική και παραγωγή δικαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στο ηλεκτρονικό περιοδικό Νόμος και Φύση, Νοέμβριος 2004, <https://www.nomosphysis.org.gr/articles.php?artid=367&lang=1&catid=1> (31-10-2005).

[12] United Nation Millenium Declaration, Resolution adopted by the General Assembly of the United Nations, 18. September 2000 (A/55/L.2).

[13] Doha WTO Ministerial declaration, adopted on 14 November 2001, WT/MIN(01)/DEC/1, 20 November, 2001.

[14] Monterrey Consensus of the International Conference on Financing for Development, adopted at the 5th Plenary Meeting, on 22 March 2002, United Nations, Report on the International Conference on Financing for Development, Monterrey, Mexico, 18-22 March 2002 (A/CONF.198/11). Σχετικά βλ. επίσης στην ιστοσελίδα <https://www.un.org/esa/ffd> (03-11-2005).

[15] Johannesburg Declaration on Sustainable Development and Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development, adopted by the Summit, on 4 September 2002, United Nations, Report of the World Summit on Sustainable Development, Johannesburg, South Africa, 26 August - 4 September 2002 (A/CONF.199/20).

[16] Global efforts for the environment: Commission and UNEP to reinforce co-operation, Rapid Press Releases, Reference: IP/04/1115, Brussels, 20 September 2004.

[17] Βλ. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών 16 και 17 Ιουνίου 2005, Συμπεράσματα της Προεδρίας, ό.π. Βλ. επίσης Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Προτεραιότητες της ΕΕ για την 60ή Σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, Βρυξέλλες,

27 Ιουλίου 2005 (11437/05), σημείο 12. Αναφορικά με τις προοπτικές προς ένα σύστημα παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης βλ. *B. Καραγεώργου*, Τα δεδομένα, οι προκλήσεις και η πορεία προς την ενδυνάμωση της, στο ηλεκτρονικό περιοδικό *Νόμος και Φύση*, Ιούνιος 2004, <https://www.nomosphysics.org.gr/articles.php?artid=68&lang=1&catid=1> (10-11-2005).

[18] Ειδικά σε σχέση με το σύστημα του Κυότο και τους μηχανισμούς που προβλέπονται βλ. *Κ. Κατσιμπάρδη*, Το διεθνές καθεστώς για την προστασία της ατμόσφαιρας: Η περίπτωση του θερμοκηπίου (διδακτορική διατριβή), Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα. Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σπουδών, Αθήνα, Σεπτέμβριος 2005, σ. 212 επ.

[19] *Π. Γρηγορίου*, Η συμβολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη διαμόρφωση οικουμενικής πολιτικής περί βιώσιμης και διαρκούς ανάπτυξης. Η εμπειρία της Συνδιάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών στο Γιοχάνεσμπουργκ, στο έργο: Γιοχάνεσμπουργκ 2002: Το περιβάλλον μετά τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη, ό.π., σ. 108.

[20] Βλ. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Συμπεράσματα της Προεδρίας των τελευταίων ετών.